

UTICAJ NATO-A NA POLITIKU PROŠIRENJA EVROPSKE UNIJE

THE INFLUENCE OF NATO ON THE EU ENLARGEMENT POLICY

Danijela Lakić¹³
Slobomir P Univerzitet Bijeljina

Sažetak

Jedan od osnovnih faktora koji određuje politiku proširenja EU i izbor zemalja koje će postati njene nove članice je odnos Evropske unije i Sjevernoatlantskog saveza. Od dvadeset i osam današnjih članica EU, njih dvadeset i dvije su članice NATO-a. Nakon „10+2“ proširenja Evropske unije, iz 2004/2007. godine, pristupanje Sjevernoatlantskom savezu smatra se dodatnim, nezvaničnim uslovom stupanja u članstvo EU. Dosadašnja istorija proširenja ove dvije organizacije ukazuje nam da proces proširenja NATO-a prethodi proširenju EU.

Ključne riječi: Evropska unija, NATO, proširenje

Summary

One of the basic factors which determines the EU enlargement policy and the selection of countries that are to become its new members is the relation between the European Union and the North Atlantic Treaty Organization. The twenty-two out of twenty-eight current member states of the EU are the members of NATO. Following the ‘10+2’ EU enlargement in 2004/2007, the accession to the North Atlantic Treaty Organization is considered an additional, unofficial condition for gaining membership of the EU. Previous enlargements of these two organizations indicate that the NATO enlargement process precedes the enlargement of the EU.

Keywords: The European Union, NATO, enlargement

1 Uvod

Sjevernoatlantski savez i Evropska unija imaju istoriju dugu preko šest decenija, u toku koje je prva organizacija imala sedam proširenja i danas ima ukupno 29 članica, a druga šest krugova proširenja kroz koje se broj njenih članica povećao od početnih šest država članica

¹³ Pavlovića put 76, Tel: + 387 55 231 176, Email: danilalacic@yahoo.com

na današnjih 28 (minus Velika Britanija koja je u procesu izlaska iz članstva). Prema njihovim osnivačkim aktima, NATO i Evropska unija imaju ista pravila za proces proširenja: samo evropske države mogu da apliciraju za članstvo, te samo članice organizacije imaju pravo da odlučuju o prijemu novog člana, o čemu se odluka donosi jednoglasno. Obje organizacije su od svog osnivanja do danas naglašavale da su otvorene za zemlje sa demokratskim uređenjem, tržišnom ekonomijom i vladavinom prava tj. za zemlje liberalnih vrijednosti karakterističnih za zapadno, kapitalističko društvo. Uz Sjevernoatlantski savez, Evropska unija je jedina međudržavna organizacija u neprekidnoj teritorijalnoj ekspanziji: bilo putem neposredne, pune integracije novih država, bilo delimičnim uključivanjem povezanih država u sferu svog političkog uticaja i ekonomskih interesa (Fuše, 2009).

Zemlje osnivači Evropske zajednice za uglj i čelik, 1951. godine, Francuska, Italija, Holandija, Belgija, Luksemburg (bez SR Nemačke) prethodno su bile i među 12 zemalja osnivača NATO-a, 12. aprila 1949. godine u Vašingtonu (zajedno sa SAD-om, Kanadom, Velikom Britanijom, Portugalom, Danskom, Norveškom i Islandom). Velika Britanija i Danska su članice Evropskih zajednica postale u prvom proširenju, 1973. godine. Prvo proširenje NATO-a realizovano je 18. februara 1952. godine, kada su njegove članice postale Turska i Grčka. Grčka je postala članica EZ u njenom drugom proširenju, 1981. godine, a sa Turskom EU vodi pregovore o pristupanju od 2005. godine. U njegovom drugom proširenju, 6. maja 1955. godine, članica NATO-a je postala Savezna Republika Nemačka, koja predstavlja jedini slučaj da je zemlja prvo ušla u EZ, pa u NATO.

Treće proširenje Sjevernoatlantski savez je imao 30. maja 1982. godine kada je primljena Španija, koja je članica EZ od njenog trećeg proširenja, iz 1986. godine, zajedno sa Portugalom, koji je bio među zemljama osnivačima Saveza. Četvrto, tzv. „EFTA“ proširenje, najjednostavnije i ekonomski najisplativije proširenje Evropske unije, realizovano je 1995. godine kada su članice EU postale Austrija, Finska i Švedska (zbog svoje politike neutralnosti nisu članice NATO-a, ali su učesnice programa Partnerstvo za mir). U četvrtom proširenju, 12. marta 1999. godine, članice NATO-a su postale Češka, Mađarska, Poljska, a u petoj rundi proširenja, 29. marta 2004. godine, Bugarska, Rumunija, Slovačka, Slovenija, Estonija, Letonija i Litvanija. Ovih 10 zemalja su postale članice Unije u njenom petom, tzv. Velikom, proširenju 2004/2007. godine.¹⁴ Dakle, od 12 zemalja koje su članice Unije postale u ovom Istočnom proširenju njih deset je prethodno primljeno u Sjevernoatlantski savez (nisu Kipar i Malta zbog svoje politike neutralnosti¹⁵). U svom šestom proširenju, 1. aprila 2009. godine, NATO je u članstvo primio Albaniju i Hrvatsku, koja je članica Unije postala u 1. jula 2013. godine, dok Albanija ima status kandidata u procesu pristupanja EU.

Posljednje proširenje Saveza bilo je 19. maja 2016. godine kada je primljena Crna Gora sa kojom je Evropska unija otvorila pregovore o pristupanju u junu 2012. godine. Crna Gora ima luke od strateškog značaja i u tome leži njen značaj za NATO (Austro-ugarska

¹⁴ Naziva se i „10+2“ proširenje jer je realizovano u dva kruga, 2007. godine su primljene Bugarska i Rumunija. Ovo je teritorijalno i po broju stanovnika najveće proširenje Zajednice/Evropske unije. Ono je gotovo dupliralo broj država članica EU i uvelo u proces evropskih integracija zemlje Centralne i Istočne Evrope koje su do tada bile potpuno otuđene od Zapadne Evrope u ekonomskom i političkom smislu. Sa političkog aspekta, to je bilo najkompleksnije proširenje, najveći izazov i rizik za EU.

¹⁵ Kipar i Malta su 1980. godine proglasile neutralnost nakon zatvaranja britanskih i NATO baza na njihovoj teritoriji. Obavezale su se da neće ulaziti u vojne alijanse niti dozvoliti strane baze i trupe na svojoj teritoriji. NATO je na Malti od 1953. godine imao regionalni centar za Mediteran.

monarhija je u 19. vijeku izgradila vojnu luku u Bokakotorskom zalivu koju je kasnije koristila JNA). Od evropskih zemalja osnivača NATO-a, članice Unije nisu samo Norveška i Island. Norveška je već tri puta zaključivala ugovor o pristupanju Uniji, ali se njeni građani na referendumu nisu izjasnili za prijem, dok je Island u junu 2013. godine odustao od pregovora o pristupanju EU.

2 Politika proširenja EU

Od samog početka, „vokacija EZ/Evropske unije bila je da podstakne i promoviše jedinstvo evropskog kontinenta. Shodno tome, proširenje EZ/EU je prirodna posljedica ovakvog opredjeljenja utemeljivača procesa evropskih integracija“ (Tatham, 2009). Pad Berlinskog zida i kraj hladnog rata predstavljali su prelomnu tačku u razvoju politike proširenja jer su doveli do „nezabeleženog broja zemalja koje žele da postanu članice EU, a pri tom se nalaze na vrlo različitom stepenu društvenog i ekonomskog razvoja“ (Kovačević, 2009), što je zahtijevalo konkretnije definisanje uslova za sticanje članstva Evropske unije. Nakon pada Berlinskog zida, tempo proširenja je „dramatično ubrzan, a proširenje je postalo stalna tačka na dnevnom redu Evropske unije“ (Sedelmeier, 2010).

Od svog osnivanja Zajednica/Unija je predstavljala otvorenu organizaciju, a svaka evropska država je mogla i može podnijeti zahtev za članstvo. Osim ovog geografskog uslova, tek nakon kraja hladnog rata utvrđeni su kriterijumi koje neka država, kandidat, mora zadovoljiti da bi se mogla nazvati članicom, s tim što Evropska unija zadržava pravo da odluči kada će neka država konačno postati njena članica tako da je odluka o konačnom prijemu neke države, ipak, politička odluka država članica.

Pravni osnov proširenja danas su članovi 6. i 49. Ugovora o Evropskoj uniji i „kriterijumi iz Kopenhagena“ tj. oni čine osnovni okvir politike proširenja. Evropska unija je, kako se navodi u članu 6. Ugovora o EU, utemeljena na principima demokratije, poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i vladavine prava, koji su zajednički svim državama članicama, te stoga, prema članu 49., svaka evropska država koja poštuje ove principe može podnijeti zahtjev za članstvo. Nakon Ugovora iz Maastrichta, Unija je kada se otvorilo pitanje njenog širenja na zamlje Centralne i Istočne Evrope utvrdila konkretnije uslove za sticanje članstva.

Na samitu Evropskog savjeta, 21-22. juna 1993. godine u Kopenhagenu, šefovi država i vlada tadašnjih 12 članica izrazili su spremnost za prijem zemalja ovog dijela Evrope uz navođenje uslova za sticanje članstva EU. Ti uslovi, koji su danas poznati kao „kriterijumi iz Kopenhagena“ su: politički - stabilne institucije koje garantuju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštovanje prava manjina; ekonomski - tržišna ekonomija koja je dovoljno konkurentna da izdrži pritisak konkurencije i djelovanje tržišnih sila u okviru EU; sposobnost da prihvate obaveze članstva, uključujući pridržavanje ciljeva političke, ekonomske i monetarne Unije (European Council, Conclusions of the Presidency, Copenhagen, 21-22 June 1993). Na samitu u Kopenhagenu, Evropski savjet je istakao i da će jedan od kriterijuma za svako buduće proširenje biti i tzv. apsorpcioni kapacitet Unije (eng. Absorption capacity), njena sposobnost da istovremeno primi nove članice i održi zamah procesa integracija. To je bio način da se Unija u budućnosti zaštiti od prekomjernog širenja, te dostignuti nivo integracija od proširenja koja bi ga mogli ugroziti. Evropski savjet je samitu u Madridu, 15-16. decembra 1994. godine, „kriterijumima iz Kopenhagena“ dodao još jedan uslov, administrativnu sposobnost države kandidata da sprovede preuzete obaveze

tj. država kandidat mora posjedovati takav administrativni aparat koji će biti u stanju da odgovori na sve obaveze koje zahtijeva članstvo u EU.

Ugovorom iz Amsterdama (usvojen 1997. god., stupio na snagu 1999. godine) je osim postojećeg geografskog uslova, da je riječ o evropskoj državi, uveden i politički-pravni uslov za članstvo - da država poštuje načela iz člana 6. stav. 1. Ugovora o EU, na kojima se temelji Unija (sloboda, demokratija, poštovanje ljudskih prava, načela vladavine prava). U proširenju na region Zapadnog Balkana, Evropska unija je dodatno pooštrila uslove za sticanje njenog članstva. Za zemlje ovog regiona, Evropska komisija je u maju 1999. godine kreirala sasvim nov segment politike proširenja - Proces stabilizacije i pridruživanja. Osim „kriterijuma iz Kopenhagena“, balkanske zemlje moraju ispuniti i dvije grupe dodatnih uslova: prvu grupu čine uslovi koji su specifični i zajednički za države ovog regiona (npr. poštovanje mirovnih sporazuma i saradnja sa Haškim tribunalom), a drugu, konkretni uslovi za svaku pojedinačnu državu regiona.

Ugovor iz Lisabona unosi u osnivačke ugovore, kao uslov za sticanje članstva Unije, i kriterijume koje je utvrdio Evropski savjet (tu svrstavamo „kriterijume iz Kopenhagena“). Postupak prijema u članstvo EU ostaje i dalje je uređen članom 49. Ugovora o Evropskoj uniji. Svaka evropska država koja poštuje načela slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i vladavine prava može da podnese zahtjev za članstvo u Uniji. Zahtjev se podnosi Savjetu, koji o njemu odlučuje jednoglasno nakon konsultovanja Evropske komisije i poslije odobrenja Evropskog parlamenta. Novina koje je unijeta u član 49. Ugovora o EU je isticanje da se „pri tome vodi računa o kriterijumima koje je utvrdio Evropski savjet“ (Janjević, 2009, str. 54). Ugovorom iz Lisabona je po prvi put od početka integracija predviđeno da država članica može da napusti Uniju i utvrđena je procedura povlačenja iz članstva (član 50. Ugovora o EU).¹⁶

3 Proširenje Sjevernoatlantskog saveza

Pravni osnov proširenja Severnoatlantskog saveza je član 10. Vašingtonskog ugovora, u kome se navodi da „strane ugovornice mogu pozvati da pristupi Savezu svaku evropsku državu koja je u mogućnosti da se zalaže za načela Vašingtonskog ugovora i da doprinosi bezbjednosti Sjevernoatlantske oblasti“. Odluku o upućivanju poziva nekoj zemlji da postane članice NATO-a donosi Sjevernoatlantski savjet.

Vodeće sile EU su istovremeno i članice NATO-a, i njegovi osnivači, tako da se od početka proces evropskih integracija odvijao prema pravilu „NATO je stub kolektivne bezbednosti zapadnog sveta, a Evropska zajednica lokomotiva privrednog razvoja Zapadne Evrope“ (Milinković i Teokarević, 1998). Prema Bžežinskom, NATO osigurava evropsku bezbjednost i stabilan okvir za postizanje evropskog jedinstva, i to je ono što ga „čini istorijski važnim za Evropu. Održavanje NATO-a je od vitalnog značaja za evroatlantske odnose. Bez NATO-a Evropa ne bi postala samo ranjiva, već bi se gotovo odmah i politički fragmentirala“ (Bžežinski, 1999, str.70).

¹⁶ U članu 50. Ugovora o EU ističe se da svaka država članica može odlučiti da se, u skladu sa svojim ustavnim pravima, povuče iz Unije. Unija pregovara i zaključuje sporazum sa tom državom, kojim se utvrđuje način njenog povlačenja. Ako zatraži da ponovo postane član, njen zahtjev se razmatra u skladu sa procedurom iz člana 49. tj. prolazi proceduru kao da nije prethodno bila članica.

Sjevernoatlantski savez je osnovan je 4. aprila 1949. godine u prestonici SAD. Bio je to prvi međunarodni savez osnovan nakon završetka Drugog svjetskog rata, najveće katastrofe u novijoj svjetskoj historiji, te je osnovni razlog njegovog osnivanja bio osiguravanje bezbjednosti sila pobjednica kroz evroatlantsko povezivanje. „Stvaranje Saveza imalo je trostruku svrhu: sprečavanje sovjetskog ekspanzionizma, sprečavanje oživljavanja nacionalnog militarizma u Evropi kroz prisustvo SAD na evropskom konitinentu i podsticanje evropske političke integracije“ („A short history of NATO“).

Kolektivna odbrana¹⁷ je u srcu Vašingtonskog sporazuma i sadržana je u članu 5. u kome se navodi: „države ugovornice su se saglasile da će oružani napad protiv jedne ili više njih, u Evropi ili Sjevernoj Americi, biti smatran za napad protiv svih njihako se takav napad dogodi – koristeći pravo na individualnu ili kolektivnu odbranu, priznato članom 51. Povelje Ujedinjenih nacija – ugovornice će pomoći stranu ili strane ugovornice koje su napadnute, preduzimajući odmah akciju koju budu smatrale za potrebnu, uključujući upotrebu oružane sile, s ciljem uspostavljanja i održavanja bezbjednosti Sjevernoatlantske oblasti....Savjet bezbjednosti UN biće odmah obaviješten o svakom takvom oružanom napadu i svim mjerama preduzetim kao odgovor na taj napad. Te mjere će biti okončane kada Savjet bezbjednosti bude preduzeo mjere potrebne za uspostavljanje i održavanje međunarodnog mira“ (član 5. Vašingtonskog ugovora o osnivanju NATO-a).

Raspuštanje Varšavskog pakta i raspad Sovjetskog saveza obilježili su kraj prvog dijela historije Sjevernoatlantskog saveza (Milinković i Teokarević, 1998, str. 37). NATO je opstao jer je još uvijek imao „dva neizrečena manadata: da spriječi uspon militantnog nacionalizma na evropskom kontinentu i da obezbijedi osnovu kolektivne bezbjednosti, koja će ohrabriti demokratizaciju i političku integraciju u Evropi, s tim što je definicija Evrope proširena na istok“ („A short history of NATO“).

Na samitu NATO-a u Rimu, 7-8. novembra 1991. godine, usvojen je, po prvi put u dotadašnjoj historiji, Strateški koncept, u kome su iznijeti uloga i zadaci NATO-a u novom izmijenjenom strateškom okruženju. Zaključeno je da je nestala monolitna, krupna i potencijalno neposredna prijetnja (Sovjetski Savez) koja je izazivala najveću zabrinutost Saveza u prvih 40 godina njegovog postojanja. Kao osnovna prijetnja bezbjednosti NATO-a označena je „nestabilnost prouzrokovana ozbiljnim ekonomskim, socijalnim i političkim teškoćama, uključujući tu i etnička sukobljavanja i teritorijalne sporove sa kojima se suočavaju zemlje Centrale i Istočne Evrope. One mogu dovesti do krize koja podriva evropsku stabilnost, pa čak i do oružanih sukoba u koje bi se umiješali spoljni faktori ili koji bi se prelili na zemlje NATO-a.“ (Strateški koncept NATO-a, 1991, tačka 10.)

Poshladnoratovska uloga NATO-a i određivanje nestabilnosti Centrale i Istočne Evrope kao jedne od glavnih pretnji bezbjednosti Saveza zahtijevali su intenziviranje saradnje sa zemljama bivšeg Varšavskog pakta, čime je i proces proširenja dospio na listu prioriteta Saveza. U decembru 1991. godine uspostavljen je Sjevernoatlantski savjet za saradnju (eng. North Atlantic Cooperation Council, NACC), multilateralni forum za saradnju sa

¹⁷ Kolektivna odbrana, kao sui generis oblik saradnje u bezbjednosti, usmerena je ka „spolja“, prema bližem i daljem okruženju sistema kolektivne odbrane. Ovakvo udruživanje ima kao svoj osnovni cilj zaštitu svojih država članica od spoljnog napada – agresije. Sistem kolektivne odbrane obavezuje sve države da odgovore u slučaju da je bilo koja članica pod prijetnjom napada, ili je postala žrtva agresije jedne ili više država izvan područja prostranja država članica sistema kolektivne odbrane (Simić, 2002, str. 90).

nekadašnjim članicama Varšavskog pakta. Većina novih država Centralne i Istočne Evrope (CIE) je nakon kraha komunizma i promjene režima, početkom devedesetih godina prošlog vijeka kao svoj spoljnopolitički cilj jasno odredila približavanje EZ i NATO-u. „Procijenile su da je cijena približavanja Evropi uvijek niža od one ukoliko bi ostale izvan procesa ekonomskih, bezbjednosnih i političkih integracija“ (Vukadinović, 2000, str. 7). Sjevernoatlantski savez je na Briselskom samitu, 10-11. januara 1994. godine, pokrenuo novi program „Partnerstvo za mir“ (u okviru Sjevernoatlantskog saveta za saradnju) kao okvir za političko-vojnu saradnju sa zemljama nečlanicama NATO-a. U Pozivu u program istaknuto je da „Savez, kao što je predviđeno u članu 10. Vašingtonskog ugovora, ostaje otvoren za članstvo ostalim evropskim zemljama koje mogu da podrže načela ugovora i doprinesu bezbjednosti Sjevernoatlantskog regiona. Očekujemo i pozdravljamo širenje NATO na demokratske države našeg istoka (Evrope), kao dio njihovog evolucionog procesa“ (Partnership for Peace: Invitation Document, 1994). Isticanjem istoka Evrope nagoviješteno je da će NATO svoje aktivnosti fokusirati na region CIE. Partnerstvo za mir je program praktične bilateralne saradnje između NATO-a, u cjelini, i pojedinačnih država koje u njemu učestvuju. Prva vojna vježba u okviru Partnerstva za mir, Cooperative Bridge 94, održana je u septembru 1994. godine u Poljskoj. Misije koje su bile rezultat saradnje NATO-a i učesnica programa izvedene su i na teritoriji bivše Jugoslavije, IFOR-SFOR u BiH i KFOR na Kosovu i Metohiji.

U septembru 1995. godine Sjevernoatlantski savez je objavio Studiju o proširenju, prvi zvanični dokument posvećen procesu proširenja, u kome se ističe da bi „proširenje NATO-a trebalo da dopunjava proces proširenja EU kao paralelan proces, koji takođe doprinosi povećanju bezbjednosti i stabilnosti u novim demokratijama na istoku Evrope“ (Studija o proširenju NATO-a, 1995, tačka 4.). Ovim je i zvanično potvrđeno da će nakon kraja hladnog rata NATO i EU voditi usaglašenu politiku proširenja.

Prema tački 7. Studije, odluke o svom proširenju će donositi isključivo Sjevernoatlantski savez, i nijedna država van Alijanse nema pravo veta nad procesom prijema i odlučivanja. Ne postoji utvrđena ili nepromjenjiva lista kriterijuma za prijem u članstvo. O proširenju će se odlučivati po principu „case-by-case“ odnosno za svaku zemlju pojedinačno. Saveznici će konsenzusom odlučivati da li da pozovu određenu zemlju da im se pridruži, na osnovu njihove procjene da li bi to, u vrijeme donošenja odluke, doprinijelo bezbednosti i stabilnosti u Sjevernoatlantskoj oblasti.

Iako je zvaničan stav NATO-a da ne postoje striktno utvrđeni uslovi za stupanje u njegovo članstvo, u Studiji su navedeni određeni politički i vojni kriterijumi čije će se ispunjavanje uzeti u obzir prilikom razmatranja o prijemu određene zemlje u članstvo NATO-a. Kao politički uslovi: potvrđivanje osnovnih principa utvrđenih u Vašingtonskom ugovoru: demokratski poredak, lične slobode, vladavina prava; bezrezervna podrška principima, ciljevima i odlukama uključenim u Okvirni dokument Partnerstva za mir; puno učešće u konsultacijama i procesu odlučivanja o političkim i bezbjednosnim pitanjima od interesa za Sjevernoatlantski savez; postavljanje stalnih predstavnika u komandi Sjevernoatlantskog saveza; postavljanje odgovarajućih vojnih predstavnika u savezničke komande za Evropu i Atlantik; da doprinose budžetu Saveza u skladu sa dogovorenim načelom podjele obaveza i dr. Kao vojni uslovi: sposobnost da se vojno doprinese kolektivnoj odbrani i misijama Saveza; prilagođavanje standardizaciji, prije svega u oblasti operacija, administracije i materijala; postupanje u skladu sa više od 1200 ugovora i dokumenata; nove članice moraju biti fokusirane na interoperabilnost koja je temelj

delovanja koalicionih snaga (Studija o proširenju NATO-a, 1995, tačka 75-79.). Finansiranje „poboljšane interoperabilnosti“ predstavlja isključivo obavezu novih članica.

Lideri NATO-a su na samitu u Madridu, u julu 1997. godine, pozvali Češku, Mađarsku i Poljsku da postanu punopravne članice Saveza odnosno da otpočnu pregovore o pristupanju. Protokoli o pristupanju sa ove tri zemlje zaključeni su u decembru 1997. godine, a punopravne članice su postale 12. marta 1999. godine. Tako je NATO svoju pedesetogodišnjicu proslavio proširenjem na teritoriju nekadašnjeg glavnog rivala, Varšavskog pakta. Odluku o proširenju na istok Evrope najavio je i objasnio američki predsjednik, Bil Clinton, u govoru na Vojnoj akademiji u Vest Pointu, 31. maja 1997. godine rekavši: „Osnovna stvar je jasna - proširenje NATO-a će uvećati našu bezbednost. To je prva stvar koju je trebalo uraditi. Ne smemo propustiti istorijski izazov koji nam ovaj trenutak nudi: da izgradimo mirnu, demokratsku i nepodeljenu Evropu koja će se u savezu sa nama suočiti sa novim bezbednosnim pretnjama dolazećeg veka – Evropu koja će izbeći da ponovi najmračnije trenutke 20. veka i ostvariti najblištavije mogućnosti 21. veka“ (Milinković i Teokarević, 1998, str. 77).

4 Geopolitički aspekti proširenja NATO-a i Evropske unije

Proširenja NATO-a na istok Evrope iz 1999. i 2004. godine i proširenje EU 2004/07. godine posebno su pokazali komplementarnost procesa proširenja dvije organizacije, te da SAD posredstvom Sjevernoatlantskog saveza suptilno upravljaju procesom proširenja Unije. Prema M. Stepiću, transbalkansko povezivanje „Panonske lepeze“ u centralnoj Evropi, Mađarske, sa „sidrom NATO-a“ na jugoistoku Evrope i istočnom Mediteranu, sa Grčkom i Turskom, tj. uspostavljanje institucionalizovane alternative nesigurnom Balkanu, za čije je formiranje iskorišćena ratna dezintegracija Jugoslavije, bio je jedan geopolitički motiv za istočno širenje NATO-a. Drugi motiv bio je izlaz u Crnomorski bazen kao zonu neprikosnovenog ruskog uticaja, približavanje ruskim granicama sa južne strane i kopneno-pomorski kontakt sa eksponentima u crno-morskoj-kaspijskoj zoni (Gruzija, Azerbejdžan, Ukrajina i Moldavija). Širenje evropske integracije i NATO-a su suštinski usaglašeni procesi, pokrenuti kao bipolarna geopolitička i geostrategijska talasokratska potreba SAD i priatlantske Evrope, a nastavljeni i u posthladnoratovskom periodu kao teritorijalna manifestacija trijumfa pobjednika (Stepić, 2010).

Proširenje Sjevernoatlantskog saveza i Evropske unije primarno su geopolitički procesi. M. Đurković smatra da čitava istorija evropske ideje ima suštinski geopolitičku pozadinu. Od vremena objavljivanja Kalergijevog manifesta, 1923. godine, pa sve do pada Trećeg rajha, u raznim oblicima razvijana je i razmatrana ideja o jedinstvenoj Evropi koja bi na taj način mogla da predstavlja treći pol, središnjeg igrača između sovjetskog džina i atlantskog hegemonu u nastanku (Đurković, 2010). Po temeljnom principu geopolitike slika svijeta „zasnovana je na sučeljenosti dva tipa civilizacija, koja je uslovljena geografskim kategorijama“ (Dugin, 2004, str. 78). Istorija ljudskog društva se sastoji iz vječite borbe dvije stihije – vodene (talasokratija, pomorska moć) i kopnene (telurokratija, kopnena moć)¹⁸ za

¹⁸ Zemlje telurokratske civilizacije (kopnena moć) se označavaju i kao Heartland ili “srce sveta”. Sile Kopna kroz istoriju bile su: Rim, Sparta, Vizantija, a danas Rusija. One prednost daju netržišnoj privredi i ograničenoj demokratiji, hijerarhijskom ustrojstvu društva. Talasokratija tj. pomorske civilizacije vezane su za ostrvski ili priobalni tip bitisanja. Uglavnom imaju tržišni ekonomski sistem i

prevlast u svijetu. U staro doba to je bila borba trgovačke Kartagine protiv hijerarhijskog Rima, danas je to borba SAD (NATO-a) i Rusije. Sile Kopna i Mora bore se za prevlast nad zonama koje se nalaze između njih, to su priobalne zone, tzv. rimland. A. Dugin ovo učenje o sučeljenosti između pomorske i kopnene civilizacije naziva prvim zakonom geopolitike. Prema ovom zakonu, današnja Evropska unija predstavlja atlantistički koncept odnosno proces evropskih integracija i širenje EU su proizvod talasokratske civilizacije. U geopolitici razlikujemo kontinentalistički i atlantistički princip evropskih integracija.¹⁹ Razvoj integracija, uključujući i politiku proširenja, vođen je od kraja Drugog svetskog rata u svjetlu natezanja ova dva principa, od kojih je atlantistički bio dominantniji.

Prema drugom zakonu geopolitike, zakonu strateških blokova, logika istorije diktira nužnost širenja teritorija koje ulaze u sastav bilo neke jedinstvene države, bilo strateškog bloka da bi se odgovorilo promjenljivim istorijskim uslovima i ostalo konkurentnim (Dugin, 2004, str. 143). Po ovom zakonu nijedna savremena nacionalna država ne može obezbijediti svoju nezavisnost ako se ne priključi nekom od strateških blokova. U današnje vrijeme to nam ilustruju Evropska unija i Sjevernoatlantski savez. Širenje NATO saveza i Evropske unije su sasvim „očekivani“ po ovoj koncepciji i predstavljaju izraz težnje atlantističkog bloka da što više proširi zonu svoje kontrole na račun drugog bloka (evroazijskog). Pandan ovom projektu atlantističkog saveza bio bi geopolitički projekat Rusije - stvaranje Evroazijskog saveza.²⁰

Sa geopolitičkog aspekta, današnja Evropska unija, kao i podjela savremenog svijeta na dva strateška lagersa - zemlje Varšavskog ugovora i zemlje NATO-a nije, dakle, posledica ideološkog, već čisto geopolitičkog sučeljavanja i proističe iz osnovnih zakona „političke geografije“ (Dugin, str. 140). EU i NATO su dvije komplementarne organizacije, a njihove teritorijalne ekspanizije su usaglašeni procesi (Stepić, 2010).

U zvaničnim aktima NATO-a kao razlozi njegovog proširenja na teritoriju istočne Evrope, i danas na region Zapadnog Balkana, navode se širenje demokratije i povećanje svih segmenata bezbjednosti evropskog kontinenta odnosno cijele Evroatlantske oblasti, ali njegovi stvarni razlozi i ciljevi su obezbjeđivanje i zadržavanje globalnog vođstva SAD. Prema J. Teokareviću, „SAD su proširenje NATO-a uvek sagledavale u funkciji globalnih prioriteta SAD, odnosno kao sredstvo za ostvarivanje svojih dalekosežnih geostrateških interesa“ (Milinković i Teokarević, 1998). U govoru u Vest Pointu 1997. godine, američki predsjednik, Klinton, naveo je, između ostalog, kao razloge za proširenje NATO-a nakon hladnog rata: „...da pomogne obezbjeđenju istorijske pobjede demokratije u Evropi... i,

teže liberal-demokratskom političkom uređenju. Npr. Kartagina, Atina, Portugalija, Britanska imperija, a danas SAD.

¹⁹ Kontinentalistički pristup potiče iz okrilja Katoličke crkve i teži jedinstvenoj Evropi nezavisnoj od uticaja vanevropskih aktera. Osnova atlantističkog principa nalazi se u tradicionalnoj politici koju je Velika Britanija na vrhuncu svoje moći vodila prema kontinentu. Cilj je održavanje ravnoteže snaga između velikih evropskih sila i preventivno uključivanje u koaliciju koja nastoji da spriječi pojavu jednog hegemon na evropskom kontinentu. SAD su preuzele tu matricu i u dva rata je sprovele intervenišući na evropskom kontinentu kako bi onemogućile njemačku dominaciju nad čitavim kontinentom. Nakon Drugog svjetskog rata atlantistički princip je proces evropske integracije doživio ne kao cilj po sebi već kao izvanredan instrument za ukupnu geopolitičku rekonstrukciju svijeta.

²⁰ Prema Duginu, Evroazijski savez bi obuhvatio bivše republike SSSR-a (izuzev pribaltičkih), nekoliko istočnoevropskih država (Rumunija, Bugarska, Srbija) i pojedine azijske zemlje (Iran, Indija).

uporedo, sa Partnerstvom za mir i ostvarenim specijalnim aranžmanima sa Rusijom i Ukrajinom, izbriše linije koje je još Staljin povukao i tako ujedinio Evropu u bezbjednosti, ne ostavljajući je raspolučenu u izvoru nestabilnosti“ (Kissinger, 2001).

Ulogu Evropske unije i NATO-a u ostvarivanju američke globalne moći, u geopolitičkom duhu, analizirao je Bžežinski (u djelu „Velika šahovska tabla“). Kraj hladnog rata i kolaps rivala postavio je Sjedinjene Američke Države u jedinstvenu poziciju. Istovremeno su postale prva i jedina, zaista, globalna sila. Raspadom SSSR-a, površinski najveće države na svijetu, stvorena je crna rupa u samom središtu Evroazije. Bilo je to kao da je geopolitičko „srce kontinenta“ iščupano sa globalne karte. Za Ameriku je Evroazija (čije srce čini srednja i istočna Evropa) predstavljala najveći geopolitički dobitak. Bžežinski ističe da NATO predstavlja ne samo glavni mehanizam za primjenu američkog uticaja na evropska pitanja, već i temelj za političku i američku vojnu prisutnost u Zapadnoj Evropi. Evropa Americi služi kao odskočna daska za progresivno širenje demokratije dublje u Evroaziju. Evropsko širenje prema istoku učvrstilo je pobjedu demokratije ostvarenu 1990. godine. Shodno tome, bez čvrstih prekoatlantskih veza, američki primat u Evroaziji neodložno blijedi. Očuvanje EU i njeno širenje poluge su za američku sigurnost (Bžežinski, 1999).

Ključna činjenica u širenju NATO-a leži u povezanosti tog procesa sa širenjem same EU, u nedjeljivosti pojmova evropskog političkog jedinstva i evropske bezbjednosti. Paralelnost i međuzavisnost procesa proširenja Sjevernoatlantskog saveza i proširenja Unije potvrđena je i u posljednjem Strateškom konceptu NATO-a, iz 2010. godine, u kome se zaključuje da je „proširenje NATO-a značajno doprinijelo većoj bezbjednosti saveznika. Perspektiva daljeg proširenja i duh kooperativne bezbjednosti unaprijedili su bezbjednost i u širim evropskim okvirima. Naš cilj je jedinstvena i slobodna Evropa koja dijeli zajedničke vrijednosti, a taj cilj se može na najbolji način ostvariti kroz konačnu integraciju svih evropskih zemalja u evroatlantske strukture“ (Strateški koncept za odbranu i sigurnost NATO-a, 2010, tačka 27.)

5 Zaključak

Članice Evropskih zajednica (kasnije Evropske unije) su od početka procesa evropskih integracija svoju odbranu vezale za NATO savez koji je obavljao poslove tvrde bezbjednosti. U tože leži razlog opstanka i domancije Sjevernoatlantskog saveza na Starom kontinentu. Na ovaj način SAD su kao najuticajnija članica NATO-a usmjeravale njegov odnos sa EU, a time uticale i na proces evropskih interakcija. Od dvadeset i osam članica EU njih dvadeset i dvije su istovremeno i članice Sjevernoatlantskog saveza. Politika proširenja EU je od Ugovora iz Matrihta morala biti u skladu sa tek pokrenutom spoljnom i bezbjednosnom politikom (koja se fokusirala na osiguranje meke bezbjednosti) novoosnovane Unije jer su obje, prema svojoj prirodi i ciljevima, dio spoljnih aktivnosti Unije. S obzirom da je zajednička spoljna i bezbjednosna politika morala biti u skladu sa politikom NATO saveza, što je potvrđeno i osnivačkim ugovorima, neminovno je bilo da i politika proširenja sada bude pod kontrolom NATO saveza. Proširenja EU posebno nakon kraja hladnog rata (na zonu nekadašnjeg Varšavskog pakta i kasnije na područje bivše SFRJ) i prijem zemalja koje su prethodno primljene u NATO pokazala su da su proširenje EU i proširenje NATO-a postala dva usklađena i paralelna procesa, pri čemu primat imaju geopolitički aspekti. Ovim je politika proširenja izgubila svoju primarnu ulogu, više se ne radi o dobrovoljnom povezivanju evropskih zemalja već o povezivanju zemalja koje zadovoljavaju strateške interese SAD-a.

Lakić, D. (2018). Uticaj NATO-a na politiku proširenja Evropske Unije. *Anali poslovne ekonomije, br. 18*, str. 52–61

6 Popis literature

- Bžežinski, Z. (1999). Velika šahovska tabla. Podgorica: CID
- Conclusions of the Presidency, European Council Copenhagen, 21-22 June 1993. preuzeto 5.2.2018. sa sajta: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72921.pdf.
- Dugin, A. (2004). *Osnovi geopolitike, knj.2, Prostorno misliti*. Zrenjanin: Ekopres.
- Đurković, M. (2010). Geopolitički ovir proširenja Evropske unije: Širenje EU između kontinentalizma i atlantizma. *Izazovi evropskih integracija, 8*, str. 83–92.
- Fuše, M. (2009). Evropska unija pola veka kasnije: stanje i scenariji obnove. Beograd: Službeni glasnik.
- http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24733.htm, preuzeto 10.2.2018.
- https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm?
- Janjević, M. (2009). Konsolidovani ugovor o Evropskoj uniji – od Rima do Lisabona, Beograd: Službeni glasnik.
- Kissinger, H. (2001). Does America Need a Foreign Policy. New York: Simon&Shuster.
- Kovačević, M. (2009). Evropska unija između politike proširenja i tendencija produbljivanja evropske integracije, u Samardžić, S. (ur.), *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji*, Beograd: Službeni glasnik, str. 15–42.
- Milinković, B. i Teokarević, J. (1998). Bezbednost Evrope i širenje NATO-a. Beograd: Institut za evropske studije.
- Partnership for Peace: Invitation Document, 10 January 1994, preuzeto 2.2.2018. godine sa: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24468.htm
- Sedelmeier, U. (2010). Enlargement. u: H.Wallace, M. Pollack & A.R. Young, *Policy-Making in the European Union* (str. 401-430). Oxford University Press.
- Simić, D. (2002). Nauka o bezbednosti - savremeni pristupi bezbednosti. Beograd: Službeni list SRJ i Fakultet političkih nauka.
- Sjevernoatlantski savez. N.d. *A short history of NATO*, preuzeto 8.2.2018. godine sa sajta <http://www.nato.int/history/nato-history.htm>.
- Stepić, M. (2010). Geopolitičnost širenja Evropske unije i položaj Srbije, *Srpska politička misao, 1*, str. 17–42.
- Strateški koncept NATO-a (1991). Preuzeto 5.2.2018. ca sajta HATO-a:
- Strateški koncept za odbranu i bezbjednost članica Sjevernoatlantskog saveza. (2010). Preuzeto 7.2.2018. sa sajta: <http://mod.gov.ba/files/file/strateski%20koncept%20za%20odbranu%20i%20sigurnost%20Lisabon.pdf>
- Studija o proširenju NATO-a, Study on NATO Enlargement, 3 September 1995, preuzeto 10.2.2018. sa sajta NATO-a:
- Tatham, A. F. (2009). *Enlargement of the European Union*. Kluwer Law International.
- Vašingtonski ugovor (o osnivanju Sjevernoatlantskog saveza), preuzeto 28. 1.2018. sa sajta Sjevernoatlantskog saveza.
- Vukadinović, R. (2000). *Posthladnoratovske tendencije međunarodnih odnosa*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.